

POLISH HISTORICAL SOCIETY

MUSLIM EAST IN SLAVIC LITERATURES AND CULTURES

edited by

Grzegorz Czerwiński

Artur Konopacki

Anetta Buras-Marciniak

Eugenja Maksimowicz

Białystok 2019

Journal of the Polish Historical Society
POLSKA HISTORIA
Volume 100 Number 1
2019

Polish Historical Society

Scientific Committee

Andrzej Chwalba, Marian Drozdowski, Jarosław Kita, Andrzej Koryn, Andrzej Kortyk, Teresa Kozłowska, Cezary Kuklo, Krzysztof Mikulski, Anna Pobóg-Lenartowicz, Marek Sioma, Michał Zwierzykowski

Editorial Board

Andrzej Gil, Adrian Jusupović, Jarosław Kita, Tomasz Schramm,
Wojciech Walczak (Editor-in-Chief), Ewa Wipszycka-Bravo

Reviewers

Prof. Iwona Anna Ndiaye (University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland)
Prof. Petar Bunjak (University of Belgrad, Serbia)

Publisher

Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne
Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Proofreading

Małgorzata Sylwestrzak, Jacek Partyka, Marcin Hościłowicz

Cover photo

Grzegorz Czerwiński

Russian summary
Eugenia Maksimowicz

© Copyright by Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne & Authors, 2019

ISBN 978-83-955449-1-0

DTP
Joanna Świątek / Alter Studio

Print
totem.com.pl

Journal of the Polish Historical Society
POLSKA HISTORIA
Volume 100 Number 1
2019
Editor-in-Chief
Wojciech Walczak
Editorial Board
Andrzej Gil, Adrian Jusupović, Jarosław Kita, Tomasz Schramm,
Wojciech Walczak (Editor-in-Chief), Ewa Wipszycka-Bravo
Reviewers
Prof. Iwona Anna Ndiaye (University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland)
Prof. Petar Bunjak (University of Belgrad, Serbia)

Journal of the Polish Historical Society
POLSKA HISTORIA
Volume 100 Number 1
2019
Editor-in-Chief
Wojciech Walczak (Editor-in-Chief), Ewa Wipszycka-Bravo
Reviewers
Prof. Iwona Anna Ndiaye (University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland)
Prof. Petar Bunjak (University of Belgrad, Serbia)

Proofreading
Małgorzata Sylwestrzak, Jacek Partyka, Marcin Hościłowicz

Publisher
Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne

Rynek Starego Miasta 29/31
00-272 Warszawa

Cover photo
Grzegorz Czerwiński

Russian summary
Eugenia Maksimowicz

© Copyright by Polish Historical Society / Polskie Towarzystwo Historyczne & Authors, 2019

ISBN 978-83-955449-1-0

DTP
Joanna Świątek / Alter Studio

Print
totem.com.pl

II. POLISH TATARS..... 107

Grzegorz Czerwiński

Mufti Jakub Szynkiewicz's Travel to Yugoslavia in 1930 109

Svetlana Gribova

Деятельность муфтия Якуба Шинкевича в годы

Второй мировой войны (1939–1945) / Activity of Mufti

Jakub Szynkiewicz (Yakub Shinkevich) during the

Second World War (1939–1945) 119

Mieste Hotopp-Riecke, Stephan Theilig

Yazma Miras / Written Heritage: The Image of the

Polish-Lithuanian Tatars as a Transferred Stereotype in

German Literature..... 137

III. MUSLIM WORLD IN THE EAST SLAVONIC

LITERATURES AND CULTURES..... 153

Anna Giust

Oriental Inspirations in Russian Opera at the Time of

Catherine the Great..... 155

Wanda Supa

Portrety muzułmanów we współczesnej prozie rosyjskiej /

Portraits of Muslims in Contemporary Russian Prose 173

Bartosz Gołąbek

Z domu Allacha do świata Stalina. Rozważania na marginesie

bestsellerowej powieści „Zulejka otwiera oczy” Guzel Jachiny /

From the House of Allah to the Stalin’s World. Some Remarks on

Bestseller Novel “Zuleikha Opens Her Eyes” by Guzel Yakhina 191

Mykola Vas’kiv

Чингіз Айтматов і не тільки: киргизька література

в українських окремих виданнях / Kyrgyz Literature in

Ukrainian Printed Editions 203

Olga Bykova

Образ Ірану в збірці репортажів Олександра Мар’ямова

«Іран без чадура» / The Iran’s Image in the Collection of

Reports by Alexander Mariamov “Iran without Chador” 225

відповідно до цього варто зробити певні зміни в структурі та формі друкарської праці. Але вони повинні бути зроблені не тільки у вигляді змін в формі друкарської праці, а й у вигляді змін в структурі друкарської праці. Це повинно зробити друкарську працю більш ефективною та економічною.

Mykola VAS'KIV

Kyiv National University of Culture
Ukraine

також зробити зміни в структурі та формі друкарської праці. Але вони повинні бути зроблені не тільки у вигляді змін в формі друкарської праці, а й у вигляді змін в структурі друкарської праці. Це повинно зробити друкарську працю більш ефективною та економічною.

ПЕРСОНАЛ АВТОРІЗАЦІЇ УЧНІВСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО КОЛЛЕГІУМУ

Ім'я	Фаховий кваліфікаційний рівень	Посада
Денис	бакалавр	асистент
Ольга	бакалавр	асистент
Ірина	бакалавр	асистент
Софія	бакалавр	асистент
Ольга	бакалавр	асистент
Ірина	бакалавр	асистент

Співробітники кафедри фундаментальної літератури

Співробітники кафедри фундаментальної літератури

ЧИНГІЗ АЙТМАТОВ І НЕ ТІЛЬКИ: КИРГИЗЬКА ЛІТЕРАТУРА В УКРАЇНСЬКИХ ОКРЕМІХ ВИДАННЯХ

Kyrgyz Literature in Ukrainian Printed Editions

Abstract: The article contains the characteristics of publications that present works from Kyrgyz literature translated into Ukrainian (there are 45 of them, which is a relatively large number compared to translations from literatures of the former Soviet Union republics and Turkic nations), as well as Ukrainian literary studies on the work of the Kyrgyz and the work on Ukrainian-Kyrgyz literary relationships.

The paper also discusses the reasons for which these Kyrgyz writers were the topic of the concern, the most outstanding translators, translation problems, types of publications, etc., as well as the prospects and necessity of further translation activities or the development of Ukrainian-Kyrgyz relationships. Particular attention was paid to the works of Genghis Aitmatov – one of the most famous and popular non-Ukrainian writers in Ukraine in the 1960s, 1970s and 1980s (about fifteen of the writer's books were published in Ukrainian). It should also be pointed out that no new work of the Kyrgyz writers has been published in Ukraine after 1990. Moreover, the writer is completely unknown for young Ukrainian readers.

A large number of various anthologies of Kyrgyz literature in translations into Ukrainian is worth paying attention. One significant characteristic of translations from the Kyrgyz literature was that the Ukrainian SSR had professional translators, who knew the Kyrgyz language very well. It is

ВИХОДНИЙ ЗВІТУ З ДОВГОДОЧНІСТІСІ

ІСТОРИЧЕСКІ ПІДВІДОВІ ДОСЛІДЖЕННІ
І СТАДІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННІ
ІНТЕЛІГЕНЦІЯ БІЛОРУСІЇ ВІДСТАДІОЛОГІЧНОГО

worth mentioning Petro Hordyichuk (who translated prose) and Boryslav Stepaniuk (he worked primarily with poetry). Stepaniuk developed an anthology titled *Strings of Komuz* (2003).

Keywords: Kyrgyz literature, Ukrainian literature, Genghis Aitmatov, translation.

Киргизька література, як і решта літератур народів Центральної Азії, привернула увагу українських перекладачів лише після Другої світової війни. Якщо бути точнішим – за кілька років до відзначення ювілею Переяславської ради в 1954 році. Отже, цей процес мав цілеспрямований ідеологізований характер під пильним наглядом партійно-радянської влади, але навіть у такій формі мав важливе значення у справі взаємозбагачення літератур і культур, ознайомлення українців з особливостями і здобутками, зокрема, киргизької літератури.

Першим перекладом киргизьких творів українською мовою став роман Тугельбая Сидикбекова *Люди наших днів* у перекладі Софії Тардової¹. Книга побачила світ у 1953 році. Традиційно в романі йшлося про вагомість перетворень, які принесла радянська влада на киргизькі землі, про важкі воєнні й повоєнні роки. Саме це, а також відсутність великого вибору серед творів літератури Киргизії відповідного спрямування текстів і спонукало обрати якраз роман Сидикбекова.

Що цей автор був тоді майже класиком киргизької та радянської літератури загалом у рецепції українських перекладачів і «відповідальних працівників», свідчить у тому числі й те, що наступний твір киргизької літератури (якщо не брати до уваги Чингіза Айтматова) українською мовою – роман у двох книгах *Серед гір* все того самого Сидикбекова² солідним обсягом у понад сімсот сторінок. Тоді ще було ознакою хорошого тону чесно зазначати, що переклад здійснений не з мови оригіналу, а через посередництво російської мови, що і зробило видавництво, сумлінно повідомивши: роман перекладався з московського російськомовного видання 1961 року, тобто дуже оперативно, бо українська книга була опублікована вже наступного, 1962-го, року. Тематика роману теж була традиційною для української й радянської літератури, лише з певним національним колоритом:

¹ Т. Сидикбеков, *Люди наших днів: роман*, пер. С. Тардова, Київ: Держлітвидав УРСР, 1953.

² Idem, *Серед гір: роман*, у 2 кн., пер. Г. Гончарук, Київ: Держлітвидав УРСР, 1962.

становлення радянської влади в киргизьких горах, специфічне проведення колективізації, боротьба з підступними баями тощо.

Ще один киргизький твір українською в 60-і роки – п'еса Мара Байджієва *Поєдинок*³. Невеликий за обсягом, твір цей суттєво відрізнявся від традиційної «реалістичної» п'єси, культівованої радянською критикою, відзначався оригінальністю композиції й нарації, поєднуючи драматичні епізоди з прозово-епічними фрагментами, які подавалися у «ремарках». Починається драма з розповіді жінки Нази від першої особи, потім у тексті з'являються два «молоді чоловіки» Іскандер і Азіз, а на завершення «голос» переходить до безіменної дівчини.

Попри неординарність п'єси Байджієва та чималий обсяг романів Сидикбекова, безперечно, лише три твори в перекладах українською мовою – це дуже мало на тлі того, скільки творів із інших центрально-азійських літератур були опубліковані в Україні в 1950–60-і роки. Була би сумна картина, якби не творчість Айтматова, яка уже на початку 60-х років прийшла до українського читача і протягом трьох десятиліть користувалася величезною популярністю і любов'ю в читачів та перекладачів. Неповторний і багаточий світ творів Айтматова став причиною того, що значно більше уваги стали звертати і на інших киргизьких авторів, з'явилися перекладачі, які спеціалізувалися на ретрансляції киргизької літератури і робили це найчастіше з мови оригіналу.

Перша книга Айтматова, невеликого обсягу в півсотні сторінок, в Україні була надрукована в 1961 році. Це було видання повісті *Джаміля*⁴ – твору, який зробив просто хорошого письменника класиком радянської, а згодом і світової літератури. Українського читача, як і будь-якого іншого, приваблювала, закликала до співпереживання драматична історія непереборного кохання, яке вступило в конфлікт із традиційними суспільними настановами, людською підступністю і заздрістю. Згодом цей мотив стане притаманним для багатьох творів Айтматова, в яких матиме трагічне завершення, але в *Джамілі* кохання перемогло у протистоянні з нерозумінням чи небажанням зрозуміти іншого.

Переклав повість українською Авентин Осипчук, який потім ще не раз буде звертатися до перекладів книг Айтматова та інших киргизьких письменників. Він сумлінно зазначив, що переклад здійсню-

³ М. Байджієв, *Поєдинок: драматична новела на п'ять розділів*, пер. А.В. Поляков, Київ: Мистецтво, 1969.

⁴ Ч. Айтматов, *Джаміля: повість*, пер. А. Осипчук, Київ: Держвидав України, 1961.

вався з російськомовної публікації в журналі «Новий мир» за 1958 рік, № 8. Перше українське видання повісті характеризувалося економністю поліграфії, з якої можна було відзначити хіба що кольорову м'яку палітурку. Довершеннішим було перевидання повісті у 1975 році⁵, з твердою палітуркою та майстерними дереворитами Василя Лопати. Перевидання не було механічним, бо зазначається, що попередній переклад було звірено з московським виданням творів Айтматова 1970 року. Крім того, була в цьому виданні ще й коротенька післямова Наталі Кузякіної *Повість про любов*⁶, у якій акцентувалася увага на гуманістичному звучанні твору та майстерності її автора.

У виданні творів Айтматова українською мовою 1964 року *Повісті гір і степів*⁷ (це оригінальна назва айтматовського збірника повістей) кількість повістей суттєво зросла. У книзі були надруковані чотири повісті киргизького письменника: крім *Джамілі* все у тому самому перекладі Осипчука, ще і *Тополенька моя у червоній косинці*, *Верблюже око* і *Перший учитель*, ретранслювані Іваном Щербиною. Щемливі історії про дитячу довірливість і ширість, які зустрічають взаєморозуміння чи зазнають підступних ударів, про високе, але «незаконне кохання», про саможертовність людей великого серця на тлі бездушного чиновництва, за яким угадувалася жорстока суспільна система, про безміру людяність тих, хто зазнавав кар'єрного чи й життевого краху, але наважки залишався у пам'яті співвітчизників, з захопленням сприймалися українськими читачами. Переход же письменника у статус класика засвідчував графічний портрет Айтматова на початку книги.

Наступним виданням *Повісті гір і степів* стала книга за 1969 рік⁸ у серії «Джерела дружби». Крім чотирьох творів, які були надруковані в 1964 році, до цього видання увійшли також повісті *Материнське поле* і *Процай, Гульсари*. У передмові *Художник і його герой*⁹ Павло Сердюк викладає життєво-творчу біографію Айтматова, ґрунтуючись на аналізі повістей, які увійшли до видання. Можна зауважити,

⁵ Idem, *Джаміля: повість*, пер. А. Осипчук, Київ: Дніпро, 1975.

⁶ Н. Кузякіна. *Повість про любов*, в: Ч. Айтматов. *Джаміля*, Київ: Дніпро, 1975, с. 76–78.

⁷ Ч. Айтматов, *Повісті гір і степів*, пер. А. Осипчук, І. Щербина, Київ: Молодь, 1964.

⁸ Idem, *Повісті гір і степів: повісті*, пер. А. Осипчук, І. Щербина, Київ: Дніпро, 1969.

⁹ П. Сердюк, *Художник і його герой*, в: Ч. Айтматов, *Повісті гір і степів*, Київ: Дніпро, 1969, с. 5–16.

що з певного моменту перекладачі вже не зазначають, що здійснюють ретрансляцію не змови оригіналу, а з російськомовних видань. Певним виправданням могло бути хіба що те, що Айтматов найчастіше сам здійснював переклад власних творів із киргизькою мовою або це були авторизовані переклади.

Поміж цими двома виданнями *Повістей гір і степів* вийшла другом у 1967 року книга творів Чигіза Айтматова *Материнське поле*¹⁰ у перекладах Осипчука. У книзі було лише дві повісті: крім тієї, яка дала назву всьому виданню, це ще *Процай, Пульсари!* Усі наступні видання *Повістей гір і степів* включали шість повістей: чотири – видання 1964 року і дві – з книги *Материнське поле* 1967 року.

Проте не була простим механічним передруком обох книг, 1964-го і 1967-го років, наступна публікація *Повісті гір і степів* – у 1972 році¹¹. У виданні були ті самі шість повістей, що і в книзі 1969 року. Але їх доповнювали, наприклад, Примітки¹², хай і без автора, всього на дві сторінки, проте вони давали мінімум необхідних пояснень щодо оригіналів і тлумачення текстів. Поміж текстовими сторінками були розміщені 16 фотографій за 1970 і 1971 роки, на яких зображені Айтматов на українській землі, насамперед під час декади киргизької літератури в УРСР. Найчастіше це Чернівецька й Івано-Франківська області, гуцульські краєвиди і побут, які були близькими для письменника з гірської Киргизії, поруч із Олесем Гончаром і Дмитром Павличком.

А ще у виданні була немала передмова *Виховувати в людині добро*¹³ все тієї самої Кузякіної, в якій вона викладає перебіг декади киргизької літератури в Україні в жовтні 1971 року та подає біографічно-творчу характеристику Айтматова, пов'язавши її з рідним для нього Еркін-Тоо. А специфікою цієї передмови було те, що найбільше уваги дослідниця зосереджує на інтерпретації повісті *Білій пароплав*, яка до книги не потрапила, бо, очевидно, ще не була перекладена українською. Однаке твір справив на Кузякіну настільки потужне враження, що вона вирішила зосередити увагу насамперед на ньому.

¹⁰ Ч. Айтматов, *Материнське поле: повісті*, пер. А. Осипчук, Київ: Дніпро, 1967.

¹¹ Idem, *Повісті гір і степів*, пер. І. Щербани, А. Осипчук, Київ: Молодь, 1972.

¹² Примітки, в: Ч. Айтматов, *Повісті гір і степів*, Київ: Молодь, 1972.

¹³ Н. Кузякіна, *Виховувати в людині добро*, в: Ч. Айтматов, *Повісті гір і степів*, Київ: Молодь, 1972.

Частково поглиблений аналіз *Білого пароплава* можна пояснити та-
кож тим, що це була передмова до творів Айтматова, надрукованих у
серії «Шкільна бібліотека», а в центрі зображення у повісті – світ ди-
тинства, жорстоко зруйнований бездушними дорослими.

На цьому тлі видання *Повістей гір і степів* українською мовою в
1980 році¹⁴ стала майже звичайним передруком попередніх видань.
Але не можна, проте, оминути кольорову суперпалітурку з зображен-
ням коней, що скачуть, а головне – портрету й цікавих ілюстрацій, на-
мальованих Олексієм Хорунжим. А ще варто звернути увагу на те, що
в цьому виданні повернулися до традиції зазначати: переклад здій-
снено не з мови оригіналу, а з російської – мови-посередника.

Кількаразове перевидання *Повістей гір і степів* свідчило про зро-
стання популярності та вагомості творчості Айтматова, ім'я якого
стало на той час відомим не лише на весь Союз, але й у світі. Періо-
дичність видань творів киргизького класика зростає: якщо раніше це
були три–п'ять років, то з 1978-го – один–три роки. Саме в 1978 році
вийшла книга перекладів двох нових повістей Айтматова *Рябий пес*
*біжить краєм моря. Ранні журавлі*¹⁵. Із цього видання до перекладів
творів киргизького письменника долучився відомий літературозна-
вець, письменник і перекладач Микита Шумило. Повість *Рябий пес*
біжить краєм моря засвідчила, що Айтматов вийшов за межі рідного
киргизького світу, але й у творі про ніхів міфологія постає узагаль-
ненням і сакралізацією повсякдення, піднімаються проблеми пла-
нетарного гуманістичного звучання, хоча сюжет охоплює замкнуте
коло персонажів і часо-простору.

Книгу наступного, 1979-го, року *Ранні журавлі*¹⁶ можна би було
назвати перевиданням минулорічного «метелика» з серії «Романи й
повісті», але вона мала вагоме доповнення – повість *Білий пароплав*,
про яку вже стільки йшлося в Україні, але вперше надрукованою
українською мовою вона була лише в цьому виданні. Доповнювала
книгу післямова *Райдуга на все небо*¹⁷ авторства перекладача Шумила

¹⁴ Ч. Айтматов, *Ранние журавли*, Київ: Радянська школа, 1984.

¹⁵ Idem, *Рябий пес біжить краєм моря. Ранні журавлі: повісті*, пер. М. Шумило,
Київ: Дніпро, 1978.

¹⁶ Idem, *Ранні журавлі: повісті*, пер. М. Шумило, Київ: Молодь, 1979.

¹⁷ М. Шумило, *Райдуга на все небо*, в: Ч. Айтматов. *Ранні журавлі*, Київ: Молодь,
1979, с. 275–286.

— коротко про творчість Айтматова загалом і про три опубліковані у книзі повісті — дещо розлогіше.

Своєрідним підсумком, який засвідчив високий рівень популярності киргизького письменника в Україні та світі та здобутків українського перекладацтва, стало видання двотомника творів Айтматова у 1983 році¹⁸. Двотомник охопив дев'ять повістей і один роман письменника. У першому томі були надруковані шість творів із *Повістей гір і степів*, котрі традиційно перевидавалися в УРСР, а також *Рябий пес біжить краєм моря*. До другого тому ввійшли уже також друковані раніше українською повісті *Ранні журавлі* та *Білий пароплав* (*Після казки*), та найважливішою стала перша (і поки єдина) публікація українського перекладу роману *I понад вік триває день*. Академічний, солідний рівень двотомника підтверджувала передмова *Щоб людина була людиною...*¹⁹, написана офіційно і неофіційно визнаним корифеєм українського літературознавства Леонідом Новиченком.

Варто відзначити також оперативність українських перекладачів і видавців, яка дозволила за «гарячими слідами» донести до українських читачів рідною для них мовою в 1988 році роман Айтматова *Плаха*²⁰, який уперше був надрукований 1986 року в «Новом мірі» й отримав широкий резонанс у радянському суспільстві. Для пришвидшення видання роман був надрукований у серії «Романи й повісті».

Популярність *Плахи* була настільки високою, що навіть мільйонні сумарні наклади не могли задовільнити попит на нього. Тому роман друкувався не тільки в московських чи ленінградських видавництвах, але і на півночі й півдні, сході й заході РРФСР, в обласних і не тільки центрах, в інших союзних республіках (Каунас, Рига, Хабаровськ, Нукус та інші). Наслідком цього стало і надцяте перевидання *Плахи* російською мовою в Дніпропетровську 1989 року²¹. З особливостей книги варто звернути увагу на те, що до тексту додавалися кольорові ілюстрації Олександра Діанова, по чотири на кожен роман.

¹⁸ Ч. Айтматов, *Твори в двох томах*, т. 1, пер. А. Осипчук, М. Шумило, І. Щербина, Київ, 1983; Ч. Айтматов, *Твори в двох томах*, т. 2, пер. В. Іконников, М. Шумило, Київ: Дніпро, 1983.

¹⁹ Л. Новиченко, *Щоб людина була людиною...*, в: Ч. Айтматов, *Твори в двох томах*, т. 1, Київ: Дніпро, 1983, с. 5–22.

²⁰ Ч. Айтматов, *Плаха*: роман, пер. В. Прокопенко, Київ: Дніпро, 1988.

²¹ Idem, *Плаха. Бураний полустанок (И дольше века длится день): романы*, Дніпропетровськ: Промінь, 1989.

До цього було ще одне російськомовне видання творів Айтматова в Україні – *Ранние журавли* 1984 року²² в серії «Педагогическая библиотека. Мир в образах». У книгу були введені шість творів із *Повістей гір і степів*, *Ранние журавли*, які дали назву виданню, і раннє оповідання письменника *Солдатенок*. На високому морально-виховному потенціалі цих творів Айтматова зосереджена передмова *Слово о Чингизе Айтматове* Євгена Шаблювського²³, добре відомого тоді на українських і радянських теренах дослідника. Книгу доповнювали експериментальні за кольоровою гамою – червоно-чорні – ілюстрації Хорунжого.

Парадокси пострадянського часу, крім всього іншого, полягають у тому, що до творів одного з найпопулярніших іншомовних письменників, які так часто і такими великими накладами видавали в Україні до 1989 року, жодного разу не звернулися українські видавці за останні чверть століття. Ідеться не тільки і не стільки про перевидання. Письменник плідно працював і після розпаду СРСР. Широкі дискусії на пострадянському просторі й у Європі, насамперед і Німеччині, викликали романи Айтматова *Тавро Касандри* і *Вічна наречена* (*Коли падають гори*). А ще була і *Біла хмарина Чингізхана* – частина роману *Бураний полустанок*, яку не дозволяла цензура публікувати у виданнях 1980-х років. Сумну картину доповнюює те, що навіть у ЦАНБ імені В. І. Вернадського немає жодного російськомовного видання зазначених творів (Щоправда, є цікаві культурологічно-філософські діалоги письменника з японцем Ікедою Дайсаку, надруковані в 1994 році²⁴).

Художня своєрідність, довершеність творів Айтматова, їх популярність сприяли зростанню уваги і до творчості інших киргизьких митців, зокрема і в УРСР. Письменник долучався до цього процесу не лише опосередковано – вагомістю власного імені, – але і безпосередньо. Очевидно, українські видавці й перекладачі неодноразово прислухалися до його прохань чи порад надрукувати твори того чи того киргизького літератора. Крім того, Айтматов охоче відгукувався написати передмови чи післямови до таких видань. Хай і дуже короткі, його «слова» сприяли пришвидшенню виданню книг і їх популярності серед українських читачів.

²² Idem, *Ранние журавли*, Київ: Радянська школа, 1984.

²³ Е. Шаблювский, *Слово о Чингизе Айтматове*, в: Ч. Айтматов, *Ранние журавли*, Київ: Радянська школа, 1984, с. 3–10.

²⁴ Ч. Айтматов, *Икэда Дайсаку. Ода величию духа: диалоги*, Москва: Прогресс, 1994.

У 1970–80-і роки з'явилися два перекладачі, які здійснювали ре-трансляцію творів не через мову-посередницю, а безпосередньо з киргизької – українською. Виробилася певна «спеціалізація»: Борислав Степанюк здійснював поетичні переклади, а Петро Гордійчук – прозові. Степанюка після поранення в роки Другої світової війни відправили на лікування в центральноазійську республіку, де він у 1943–44 роках навчався у Киргизькому державному університеті, друкувався у місцевій газеті «Іссик-кульська правда» та вивчив киргизьку мову. Згодом це допомогло йому стати знавцем ще однієї тюркської мови – чуваської. Степанюк був автором більше двадцяти поетичних збірок власних творів. Хист поета давав йому можливість удало працювати над перекладом віршів із інших мов, що він успішно робив, ре-транслюючи твори литовських, чуваських та, передусім – киргизьких.

Гордійчук був значно молодшим за Степанюка, але єднає їх навчання у все тому самому Киргизькому державному університеті. Студент українського відділення Київського державного університету імені Тараса Шевченка, Гордійчук «в порядку обміну студентами» у 1974–1977 роках, на третьому-п'ятому курсі, навчався у столиці Киргизії. Тому після повернення в Україну теперішній голова Вінницької обласної організації НСПУ активно долучився до перекладів киргизького фольклору і прози українською мовою. За плечима кожного з перекладачів більше доброго десятка видань киргизької літератури в українській ретрансляції.

Наслідком зазначених вище причин стало те, що з 1970-х років кількість творів киргизьких письменників, надрукованих в українських перекладах, суттєво зросла порівняно з попередніми двома десятиріччями, навіть якщо не брати до уваги повістей і романів Айтматова. Так, уже в 1971 р. вийшли друком два такі видання. Одне з них – п'єса Токтоболота Абдумомунова *Оскарженню не підлягає²⁵* в перекладі вже добре знаного нам Степанюка.

А ще вагомішою в цей рік стала «збірка творів киргизьких радянських письменників» *Вітер з Ала-Тоо²⁶*, обсяг якої – 435 сторінок – говорив сам

²⁵ Т. Абдумомунов, *Оскарженню не підлягає: драматична повість на дві дії, десять картин*, пер. Б. Степанюк, Київ: Головне управління театрів та музичних установ, 1971.

²⁶ *Вітер з Ала-Тоо: збірка творів киргизьких радянських письменників*, Київ: Радянський письменник, 1971.

за себе. У книгу потрапили 148 поезій Аали Токомбаєва, Теміркула Уметалієва, Кубаничбека Малікова, Кубаничбека Акаєва, Муси Джангазієва, Суюнбая Ералієва, Сооронбая Джусуєва, Раміса Раскулова, Майрамкан Абілкасимової, Субайлди Абдикадирової та інших киргизьких поетів у перекладах Леоніда Первомайського, Дмитра Павличка, Павла Тичини, Івана Драча, Петра Ребра, Василя Швеця, Миколи Нагнибіди, Миколи Руденка, Світлани Йовенко, Олеся Лупія, Абрама Кацнельсона, Юрія Петренка та багатьох інших, серед яких, безперечно, варто виокремити Борислава Степанюка. Збірка не обмежувалася поетами, тому український читач отримав змогу познайомитися з творами дванадцяти киргизьких прозаїків, насамперед Айтматова, а також Шукурбека Бейшеналієва, Асанбека Стамова, вже згадуваних Байджієва, Сидикбекова та інших.

Коротке знайомство зі здобутками киргизької літератури, українсько-киргизьким літературним єднанням давала передмова до збірки *Література відродженого народу* Тендика Аскарова²⁷. Саме між літературне і міжкультурне єднання заслуговує на кілька слів щодо рецензованого видання. У збірці є чимало творів киргизьких поетів, присвячених Україні й Тарасові Шевченку. Це Чорноброва Україна й Осінь у Києві Раміса Рискулова, Живи, Україно Токомбаєва, Із «Українського зошита» Малікова, Тарасові Абдрасула Токтомушева, Скажи Україні Акаєва, На землі Тараса Тенті Адишевої. Варто відзначити також, що жіночі прізвища серед авторів збірки руйнують загально-прийняті хибне уявлення про безправність чи відсталість киргизької чи центральноазійської загалом жінки.

Уже наступного, 1972-го, року вийшла друком п'еса Баки Омуралієва *Знаю я, знають гори...*²⁸, на композиційну своєрідність якої вказувало жанрове авторське визначення: «драма на 3 дії, 8 картин, з прологом і епілогом». Дія твору відбувається «в горах Тянь-Шаня», на пасовищі, її поєдує традиційний любовний трикутник із «виробничою» сюжетною лінією. Як і дві попередні видані в Україні п'еси Байджієва і Абдумомунова, вона була надрукована репринтним способом із машинопису і призначалася насамперед для працівників театрів для можливої інсценізації.

²⁷ Т. Аскаров, *Література відродженого народу*, в: *Вітер з Ала-Тоо*, Київ: Радянський письменник, 1971, с. 5–11.

²⁸ Б. Омуралієв, *Знаю я, знають гори...: драма на 3 дії, 8 картин з прологом і епілогом*, пер. Є. Римник, Київ: Головне управління театрів та музичних установ, 1972.

Із 1975 року розпочинається «бенефіс» Степанюка. Цього року в його перекладі вийшла друком збірка поезій класика киргизької лірики Токомбаєва *Хвіля Іссик-Кулю*²⁹. У збірку потрапив уже загадуваний вірш *Живи, Україно*. Крім творів ліричних, там також були зразки ліро-епосу (поема *Моя метрика*) й віршованого епосу (уривки з роману *Перед світанням*). Автор передмови до збірки *Вітер з Ала-Тоо* написав передмову і до збірки творів Токомбаєва – *Світлий шлях народу і його співця*³⁰.

А вже наступного року, 1976-го, в перекладі все того самого Степанюка виходить збірка творів Абілкасимової *Тюльпановий вогонь*³¹. Обсяг збірки невеликий, всього вісімнадцять поезій і поема *Пам'ятник не мовчить* ледь не на третину книги, але слово поетеси дуже вагоме й оригінальне, про що свідчить, зокрема, і те що автором передмови *Чистий вогонь поезії* був Айтматов³². Про це свідчить також і вміло передана досконалість форми у віршах Абілкасимової. Так, у шести строфах поезії *У рідному аїлі* чітко витримане римування, характерне для рубаї: перший, другий і четвертий рядки римуються, третій – холостий. У поезії *День народження* кожна строфа інша – на вісім, на шість, на чотири і на два верси. Цикл *Батийна, подруга моя* складається з трьох поезій, і кожна з них має свою неповторну ритміку. І це тільки вірші з перших сторінок книги, від шостої до десятої.

У тому самому 1976 році побачила світ ще одна невеличка антологія киргизької поезії українською мовою – *Квіти гір: молода поезія Киргизії*³³, упорядником якої був, зрозуміло, Степанюк, котрий добре знов здобутки киргизької лірики і міг відібрати найцікавіші поезії для перекладу. Допомогу в цьому йому, очевидно, надавав Токомбаєв, автор передмови *Молоде багатоголосся*³⁴. Усього у збірці були твори двадцяти восьми молодих киргизьких поетів, із них дев'ять – це поетеси. Антологія молодої поезії формувалася за принципом «один

²⁹ А. Токомбаєв, *Хвіля Іссик-Кулю: вірші та поеми*, пер. Б. Степанюк, Київ: Радянський письменник, 1975.

³⁰ Т. Аскаров, *Світлий шлях народу і його співця*, в: А. Токомбаєв, *Хвіля Іссик-Кулю...*, оп. cit., с. 7–12.

³¹ М. Абілкасимова, *Тюльпановий вогонь*, пер. Б. Степанюк, Київ: Молодь, 1976.

³² Ч. Айтматов, *Чистий вогонь поезії*, в: М. Абілкасимова, *Тюльпановий вогонь*, Київ: Молодь, 1976, с. 0–3.

³³ *Квіти гір: молода поезія Киргизії*, упорядкував Б. Степанюк, Київ: Молодь, 1976.

³⁴ А. Токомбаєв, *Молоде багатоголосся*, в: *Квіти гір*, Київ: Молодь, 1976, с. 7–9.

поет – один перекладач», а перекладачами стали найвідоміші українські лірики й ретранслятори віршів із інших мов: Іван Драч, Роман Лубківський, Володимир Лучук, Володимир Забаштанський, Петро Перебийніс, Тамара Коломієць, Ірина Жиленко, Світлана Йовенко, Борис Чіп, Станіслав Зінчук та інші. Оскільки йшлося про переклади мало знаних поетів Киргизії, то дуже вдалим ходом стали короткі біографічні довідки про кожного з них. Варті згадки «українські поезії» збірника – Український ліс Асана Джакшиликова і *На землі великого Кобзаря* Нурпейса Жаркинбаєва.

У перекладах Степанюка в 1977 році вийшли друком твори «аксакала» киргизької літератури Токтогула³⁵. Зрештою, не тільки у перекладах, бо Степанюк був також упорядником збірки та автором передмови *Уславлений народом*³⁶, в якій ідеться про народно-фольклорну основу поезії Токтогула і величезну її популярність та народну пошану до поета. Упорядкування виявилося не тільки у доборі тих чи тих творів, але також і в їх групуванні за чіткою композицією. Збірка поділяється на дві частини. У частині I у циклі *Ліричний заспів* подані п'ять поезій, у циклі *Соціальні та сатиричні пісні* – десять, у *Невільницьких піснях* – шість, у циклі *Здрастуй, рідна земле!* – сім і три – в останньому циклі *Пісні-айтиши* (айтиши – це традиційні тюркські фольклорні твори-діалоги). Частина II складається з циклів *Пісні оновленого краю* (тринадцять поезій), *Заповітні пісні* (дев'ять поезій) та уривку з поеми *Кедей-хан утопічно-візійного змісту* під заголовком *Про те, як мудро і справедливо правив Кедей-хан*.

Завершення 1970-х років переконало, що не одним Айтматовим і не однією лірикою в перекладах Степанюка представлена киргизька література в Україні. В 1978 році до українського читача прийшов історичний роман Толегена Касимбекова *Зламаний меч*³⁷. У кінці книги була подана коротка довідка про автора роману³⁸. Твір Касимбекова – це розлоге епічне полотно на шість частин, в якому висвітлюються події другої половини XIX століття (дія розпочинається від 1865 року).

³⁵ Токтогул, *Поезії: вибране*, пер. Б. Степанюка, Київ: Дніпро, 1977.

³⁶ Б. Степанюк, *Уславлений народом*, в: Токтогул, *Поезії*, Київ: Дніпро, 1977, с. 5–13.

³⁷ Т. Касимбеков, *Зламаний меч: історичний роман*, пер. Г. Світлична, Київ: Дніпро, 1978.

³⁸ Толеген Касимбеков: біографічна довідка, в: Т. Касимбеков, *Зламаний меч*, Київ: Дніпро, 1978, с. 412.

В романі *Зламаний меч* ідеться про «добровільне» входження Киргизстану до складу Російської імперії, яке насправді забезпечувалося постійним тиском із боку завойовників у різних формах. Зрозуміло, що відповідні аналогії з українським минулим забезпечували цікавість до роману з боку українських читачів.

Протягом 1970–80-х років в Україні виходили так звані «репертуарні збірники», присвячені кожній із союзних республік СРСР, в яких відбувалося коротке знайомство з поезією, піснями і танцями різних народів. Такі збірники давали можливість готувати тематичні вечори, концерти тощо у закладах культури чи навчальних закладах. Відповідний збірник про культуру Киргизії вийшов у 1979 році³⁹. Його структура була теж традиційною. У розділі «Художнє слово» йшли поезії Токомбаєва, Майрамкан Абулкасимової, Абдикадирової, Теміркула Умерталієва, Джусуєва, Ералієва, та інших про партію, «велику» радянську батьківщину, а також про рідну Киргизію, її людей і культуру, про дружбу народів тощо, а також оповідання Айтматова *Ашим*, яке більше не друкувалося в жодних інших виданнях. Усього в цьому розділі було двадцять творів дев'ятнадцяти авторів. Цей розділ доповнювався трьома піснями, з нотами, назви яких чітко вказували на їх зміст (*У космос відкрита дорога* Токомбаєва, *Молодь землі Ала-Тоо* Токтосуна Тушибекова).

Як зазвичай, подавалася також одна п'еса. Переважно це були комедії (для «масового» глядача потрібно було дати щось «легке»), не стала винятком і комедія Райкана Шукурбекова *Мій аїл* («комедія на три дії, чотири картини») в перекладі Олександра Мушкудіані. Традиційний і обмежений топос п'єси: дія відбувається в колгоспі, в далекому аїлі. Так само традиційно завершував збірник народного танцю. Це був киргизький танець «Джайлобайї» з описом рухів, тактів, а також нотами до нього.

Близьким до збірника *Голоси Киргизії* був пісенник *Киргизькі народні пісні*, надрукований вже наступного, 1980-го, року⁴⁰. Основному текстові передувало слово *Від упорядника* Бейшеналі Бейшеналієва⁴¹.

³⁹ Голоси Киргизії: репертуарний збірник, упорядник О.Н. Мушкудіані, Київ: Мистецтво, 1979.

⁴⁰ Киргизькі народні пісні: пісенник, Київ: Музична Україна, 1980.

⁴¹ Б. Бейшеналієв, *Від упорядника*, в: *Киргизькі народні пісні*, Київ: Музична Україна, 1980, с. 5–7.

Пісенник був «кишенькового» формату, але дрібний кегль дозволив помістити в нього слова п'ятдесяти трьох пісень із нотами, значна частина з яких – «радянські» пісні. Значну частину перекладів виконав Степанюк, але до цієї справи долутилися також Теренъ Масенко, Борис Чіп, Валентин Лагода, Володимир Мордань, Олег Орач, Петро Го-рецький, Микола Томенко та інші.

Із кінця 1970-х років до перекладів із киргизької мови долучається Гордійчук. Спочатку виходить друком у 1978 році повість Муси Джангазієва *Там, де теплий синій Іссик-Куль*⁴², а наступного року – перекладні *Киргизькі народні казки*⁴³, популярність яких була настільки великою, що в 1988 році було здійснене перевидання. У цьому ж видавництві, «Веселка», на початку наступного десятиліття були надруковані ще дві книги творів киргизької літератури в перекладі Гордійчука – *Смугастий м'яч*⁴⁴ Джайлообека Бекніязова та *Сабир і дідусь*⁴⁵ Кенеша Джусупова. Назви видань і видавництва чітко вказують на те, що ці твори були орієнтовані на дитячу читацьку аудиторію.

А в проміжку між цими «веселківському» виданнями так само в перекладі Гордійчука в «Молоді» були надруковані повісті Асамбека Стамова під загальною назвою *Нова рідня*⁴⁶. У повісті *Чуйська легенда* йдеться про пошуки себе і становлення художника Даїканбека Абдієва, які стають можливі через єднання з рідною природою та рідним народом. У повісті *Нова рідня* викладається історія кохання демобілізованого Бейше і юної Зуураке, частково позначене впливом айтматовської *Джамілі*.

Експериментує з перекладом прозових творів і Борислав Степанюк, у чий ретрансляції друкується у 1982 році роман Шукурбека Бейшеналієва *Випробування славою*⁴⁷. У центрі твору – нелегка праця чабанів у високогір'ї, відтворення долі Героя Соціалістичної Праці Ракмата Сарбаєва. На те, що проза – не зовсім кваліфікація Степанюка і що твір терміново перекладався «на замовлення», вказує і те,

⁴² М. Джангазієв, *Там, де теплий синій Іссик-Куль*, Київ: Веселка, 1978.

⁴³ *Киргизькі народні казки*, пер. П. Гордійчук, Київ: Веселка, 1979.

⁴⁴ Дж. Бекніязов, *Смугастий м'яч: оповідання*, Київ: Веселка, 1982.

⁴⁵ К. Джусупов, *Сабир і дідусь: повість*, Київ: Веселка, 1983.

⁴⁶ А. Стамов. *Нова рідня: повісті*, пер. П. Гордійчук, Київ: Молодь, 1980.

⁴⁷ Ш. Бейшеналієв, *Випробування славою: роман*, пер. Б. Степанюк, Київ: видавництво, 1982.

що читачеві було сумлінно повідомлено: переклад здійснювався з російськомовного видання 1976 року.

У тому, що Степанюк кохався, як поет, насамперед у перекладі віршів, переконують інші видання 1980-х років – класиків киргизької «радянської» лірики. У 1983 році вийшла друком збірка Ералієва *У підгір'ї Ала-Тоо*⁴⁸, до якої, крім ліричних творів, уходили дві поеми – *Заповіт Джанил-Мирза і Ви* «Манас» потомкам донесли (*Невідомим манасчі*). Степанюк звертається до перекладу останнього твору, щоби повідомити українцям про багатство і велич киргизького героїчного епосу *Манас* та особливості його передачі від покоління до покоління: у киргизів довго не було власної писемності, тому народні співці – манасчі – передавали його від старших до молодших, на що йшло переважно все життя, бо епос – дуже розлогий (окремі дослідники вважають, що текст *Манаса* становить до мільйона версів). Закономірно, що в київському виданні були надруковані поезії Ералієва з «українськими» мотивами *Поля де ми рили окопи... й Українська земля*. Коротку ж характеристику творчості киргизького поета та його зв’язку з Україною подає сам перекладач у передмові *Поезія, гартована часом*⁴⁹.

У 1986 році вийшло дві книги киргизької поезії в перекладах Степанюка – збірка Уметалієва з безпретензійною назвою *Поезії*⁵⁰ та збірка Джусуєва *Золота чинара*⁵¹. У передмові до першої з них *На струнах комузза*⁵² Степанюк наголошує на фольклорній основі творчості Умертаєліва-акина, народного поета. «Українські» мотиви в *Поезіях* займають важоме місце (*Україна, Визвольникові Києва, Салам, Одесо!, Солдатський сон, Вежа гордості*).

Тісні зв’язки з Україною єднають і Джусуєва, про що йдеться у передмові Степанюка *Про киргизького побратима*⁵³. Джусуев перекладав киргизькою мовою твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Павла Грабовського, збірку поезій Павла Тичини

⁴⁸ С. Ералієв, *У підгір'ї Ала-Тоо: поезії*, пер. Б. Степанюк, Київ: видательство, 1983.

⁴⁹ Б. Степанюк, *Поезія, гартована часом*, в: С. Ералієв. *У підгір'ї Ала-Тоо: поезії*, Київ: видательство, 1983, с. 3–12.

⁵⁰ Т. Уметалієв, *Поезії*, пер. Б. Степанюк, Київ: видательство, 1986.

⁵¹ С. Джусуев, *Золота чинара: поезії*, пер. Б. Степанюк, Київ: видательство, 1986.

⁵² Б. Степанюк, *На струнах комузза*, в: Т. Уметалієв, *Поезії*, Київ: видательство, 1986, с. 3–10.

⁵³ Idem, *Про киргизького побратима*, в: С. Джусуев, *Золота чинара*, Київ: видательство, 1986, с. 5–9.

Дружба народів. Всього до «золотої чинари» входили сімдесят дві поезії Джусуєва та дві поеми: *Запросини в Киргизію* і *Тема дружби*. Серед ліричних творів варто виокремити Український цикл, до якого увійшли такі поезії: *Київ*, *Земля України*, *Українські хати*, *Тарасові Шевченку*, *В будинку Павла Тичини*, *Наш друг*, *Плакучі верби* і *Слухай пісню вкраїнську*.

І все-таки у 1980-і роки переважали видання киргизької прози, переважно у перекладах Гордійчука. Так, у 1984 році з'явився роман Узака Абдукаїмова *Битва*⁵⁴. У творі поєднуються дві сюжетні лінії: участь киргизьких воїнів у боях Другої світової війни в період наступу радянських військ і життя далекого киргизького тилу. Основу становить традиційний любовний трикутник: розділене кохання Кидирбека і Бермет та безнадійні почуття до Бермет мрійливого юнака-поета Качіке. При штурмі Кенігсберга Качіке гине, любовні колізії ніби розв'язуються, але трагізм ситуації підкреслюється тим, що епілогом роману стає сповнений сподівань лист поета з Кенігсберга від 24 квітня 1945 року.

Через два роки друкується роман Насирдіна Байтемірова *Сито життя*⁵⁵. Вагомості романові надавало те, що йому передувала коротенька передмова Айтматова *Епос Насирдіна Байтемірова*⁵⁶, в якій кількома словами йшлося про автора і створений ним великий епічний твір. Дія роману фокусується на образі голови колгоспу Серкебая, його взаєминах із односельцями протягом десятиліть, коли «сито життя» відсіває усе негідне, залишаючи зразки високої моралі, базованої на народних етичних уявленнях, шліфованих протягом століть.

Середина 80-х ознаменувалася виходом трьох вагомих антологій киргизької прози. Першим за часом стало видання *Киргизьке радянське оповідання*⁵⁷, до якого увійшли твори «малої прози» добре знаних Айтматова, Токомбаєва, Байджієва, Оскена Данікєєва, Стамова, а також Саткина Сасинбаєва, Кадира Омуркулова та інших – усього двадцяти двох киргизьких прозаїків. Знайомство з оповіданнями лі-

⁵⁴ У. Абдукаїмов, *Битва: роман*, пер. П. Гордійчук, Київ: Дніпро, 1984.

⁵⁵ Н. Байтеміров, *Сито життя: роман*, пер. П. Гордійчук, Київ: Дніпро, 1986.

⁵⁶ Ч. Айтматов, *Епос Насирдіна Байтемірова*, в: Н. Байтеміров, *Сито життя*, Київ: Дніпро, 1986, с. 3–5.

⁵⁷ *Киргизьке радянське оповідання*, Київ: Дніпро, 1985.

тераторів Киргизії продовжило видання *Веселка Іссик-Кулю*⁵⁸. Аскаров коротко повідомив про молодих киргизьких прозаїків у передмові *Витоки літературного процесу*⁵⁹. Цілком доречними були для молодих, а отже, мало знаних літераторів короткі біографічні довідки. Усього ж у антологію молодої «малої прози» Киргизстану увійшли п'ятнадцять оповідань, по одному на кожного автора.

До антології *Сучасна киргизька повість*⁶⁰ увійшло п'ять творів, по одному для кожного письменника. У кожної з них також був свій окремий перекладач: *Ранні журавлі* Айтматова ретранслював Шумило (то-бто це був уже раніше здійснений переклад), Ніна Мельник переклала *Два рядки з життя Казака Ахматова*, Гордійчук – *Материнську любов* Оскена Данікеєва, Валентина Васильківська – *Два життя* Муси Мураталієва і Степанюк – *Час летить* Токомбаєва.

Радянська доба українського перекладацтва з киргизької стало видання в 1990 році роману Данікеєва *Відчай*⁶¹ в ретрансляції Гордійчука. Твір міг привабити перекладача й українських читачів відтворенням складних морально-психологічних перипетій і шукань персонажів, котрі в роки війни, взимку, відрізані від світу, наполегливо працюють на високогірній памірській метеостанції. І хворий Мурат, і жінки сумлінно виконують покладений на них обов’язок, що інколи набуває абсурдистських рис. Зрештою, виживають лише двоє. Видеться перспективним типологічне порівняння цього роману з повістю Осипа Туринського *За межами болю* чи п’есою Ярослава Галана *Вероніка*.

Після розпаду СРСР уже традиційно в перекладах із мов колишніх союзних республік настає безрадісна картина. Стосується це й українсько-киргизьких перекладів. Наразі можемо говорити лише про одне видання, яке стало лебединою піснею Степанюка, – антологію киргизької поезії *Струни комуз*⁶². Саме Степанюк був упорядником антології з «українського» боку, з «киргизького» – добре знаний

⁵⁸ *Веселка Іссик-Кулю: оповідання молодих киргизьких письменників*, Київ: Молодь, 1986.

⁵⁹ Т. Аскаров, *Витоки літературного процесу*, в: *Веселка Іссик-Кулю*, Київ: Молодь, 1986, с. 5–6.

⁶⁰ *Сучасна киргизька повість*, Київ: Дніпро, 1987.

⁶¹ О. Данікеєв, *Відчай: роман*, пер. П. Гордійчука, Київ: Дніпро, 1990.

⁶² *Струни комуз: поезії*, пер. Б. Степанюк, Київ: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2003.

українському читачеві Джусуєв. Автором передмови *Поезія відродженого краю*⁶³ став теж «штатний» автор такого жанру Аскаров. Назва майже дослівно повторювала називу передмови (*Поезія відродженого народу*) до збірки *Bitemer z Ala-Too* (1971), але Аскаров відзначив і ті, зміни, які відбулися в киргизькій літературі, поезії протягом двох останніх десятиліть.

Автором усіх перекладів став Степанюк. Поезії подавалися паралельно киргизькою й українською мовами, тобто знавець обох мов міг їх порівняти, насолодитися майстерністю кожного з текстів. До антології увійшли твори вже добре знаних для українського читача Токтогула (7 поезій), Токомбаєва (10), Уметалієва (11), Ералієва (9), Джусуєва (12). Ale за останні десятиліття сформувалася ціла група нових «класиків» киргизької лірики, і їх твори теж увійшли до *Струн комуза*: Джоомарта Боконбаєва (9 поезій), Малікова (6), Токтомушева (9), Аликула Осмонова (11), Адишевої (10), Туменбая Байзакова (9), Джаліла Садикова (7) та інших. Оскільки не всі вони були знані для українського читача, то в кінці книги подається «Довідка про авторів» (с. 295–308). Усього ж книга знайомила українців із творчістю двадцяти восьми киргизьких поетів.

Завершував же книгу вірш Джусуєва *Наши други: Бориславу Степанюку* в перекладі Наума Тихого, в якому вкотре підкреслювалася важлива роль перекладача у зміцненні українсько-киргизьких культурних зв'язків. Як не прикро констатувати, контакти між українськими і киргизькими літераторами, переклади в роки Незалежності, які би знайомили вітчизняного читача зі здобутками киргизької літератури минулого і сучасності, *Струнами комуза* тільки й обмежуються.

Особливість ознайомлення українського читача з вершинами киргизької літератури, порівняно з іншими тюркськими літературами, полягала в тому, що була певна немала кількість відповідних наукових досліджень. Насамперед вони стосувалися непересичного таланту Айтматова, хоча не тільки. Айтматознавчі праці були різні за жанром і обсягом, різного поліграфічного оформлення, але кожний їх вихід вкотре свідчив про велику популярність митця в Україні.

⁶³ Т. Аскаров, *Література відродженого краю*, в: Струни комуза, Київ: Головна спеціалізована редакція літератури мовами національних меншин України, 2003, с. 5–9.

Першою за часом була книга Сердюка *Чінгіз Айтматов: нарис життя і творчості*⁶⁴ (1971) у серії «Бесіди про художню літературу». Це було малоформатне видання з м'якою палітуркою, але дев'яносто дев'ять сторінок тексту дрібним кеглем давали можливість ґрунтовно проаналізувати доробок Айтматова на 1971 рік. Проте аналіз був традиційним для радянського літературознавства, збивався на переказ творів і встановлення мім етичних зв'язків із «прекрасною» радянською дійсністю. Про біографію ж письменника інформації було небагато.

Наступні два видання – *Чінгіз Айтматов*⁶⁵ Олександра Мацая і *З вірою в людину*⁶⁶ Олега Бабишкіна – друкувалися товариством «Знання», очевидно, «на допомогу лектору». Перше з них узагалі було репринтом машинопису, подавало розлогий список літератури, значну частину з якого становили матеріали ХХV з'їзду КПРС, ХХV з'їзду КПУ, XXXIII з'їзду ЛКСМУ, виступи на них Леоніда Брежнєва, Володимира Щербицького тощо. Ймовірно, що без них бути надрукованою книга Мацая не могла. Варто визнати, що інша частина підібраної літератури була науково солідною і сумлінно дібраною. Щось особливо нове в обох коротких літературних портретах важко знайти порівняно з дослідженням Сердюка, хіба що до аналізу долучаються твори, написані протягом 1970-х чи 1980-х років.

Найгрунтовнішою айтматознавчою працею в Україні стала книга Людмили Шевченко 1991 року з традиційною назвою *Чінгіз Айтматов: нарис життя і творчості*⁶⁷. У першому розділі дослідниця викладає біографію письменника, дає характеристику його ранніх (1950-і роки) творів, уводить доробок Айтматова у широкий контекст радянської літератури – від російської й української до прибалтійських і закавказьких літератур. Другий розділ розпочинається з історії виходу «Джамілі» у 1958 році та ґрунтовного аналізу повісті, з якої розпочинається всесоюзна і всесвітня слава письменника. Проте Людмила Шевченко доводить, що феномен Айтматова не з'явився на голому місці, тому розповідає про його киргизьких попередників. А потім іде фаховий аналіз *Повісті гір і степів*.

⁶⁴ П.О. Сердюк, *Чінгіз Айтматов: нарис життя і творчості*, Київ: Дніпро, 1971.

⁶⁵ О. І. Мацай, *Чінгіз Айтматов*, Київ: Товариство «Знання» УРСР, 1979.

⁶⁶ О. К. Бабишкін, *З вірою в людину*, Київ: Товариство «Знання» УРСР, 1987.

⁶⁷ Л. І. Шевченко, *Чінгіз Айтматов: нарис життя і творчості*, Київ: Дніпро, 1991.

У третьому розділі літературного портрета йдеться про твори киргизького письменника 1970-х років, насамперед про повісті *Рябий пес біжить краєм моря* і *Білий пароплав* (*Після казки*) та п'єсу *Сходження на Фудзіяму*. Завершальний розділ зосереджувався на романах письменника, яких на той час було два (*I понад вік триває день* та *Плаха*), акцентуації на їх актуальності, широкому читацькому й суспільному резонансі.

Однак українське літературне киргизознавство цікавилося не Айтматовим єдиним. Ще в 1976 році Наталя Костенко опублікувала все в тому самому видавництві товариства «Знання» лекцію *Творчість Героя Соціалістичної Праці Токомбаєва Аали*⁶⁸. Попри невеликий обсяг (двадцять сім сторінок), репрінтне відтворення машинопису і навіть штампований-казенний назив праці, дослідниця дуже сумлінно підійшла до характеристики життя і творчості письменника. Вона грунтовно викладає біографію Токомбаєва, потім послідовно аналізує його лірику – драми воєнних років – повість *Час летить* – і вершину його доробку, поетичний епос *Мелодії комуза й Перед зорою*. Завершується наукова праця дослідженням автобіографічної повісті Токомбаєва *Ми були солдатами*.

Але не тільки вітчизняні дослідники вивчали українсько-киргизькі літературні зв'язки. В Киргизстані була досить численна українська діаспора, основи якої сформувалися ще в XIX – на початку ХХ століття. Вона постійно поповнювалася протягом всього минулого сторіччя, виявляла себе в різних сферах діяльності, в тому числі й у літературознавчій науці. Етнічний українець Григорій Хлипенко закономірно цікавився рідною літературою, її взаєминами з не менш рідною киргизькою літературою. Як наслідок, у 1980 році виходить його книга статей, досліджень, оглядів *Чувство семьи единой*⁶⁹. Про зміст наукової збірки красномовно свідчать назви її складників: *Источники духовного единства, Аалы Токомбаев и Украина, Украина в творчестве Темиркула Уметалиева, Земля Украины: Украинский цикл стихов Сүюнбая Эралиева, Дружба, скрепленная кровью: документальный комментарий к повести Олджобая Орозбаева «Мост как волосок», Чингиз*

⁶⁸ Н. В. Костенко, *Творчість Героя Соціалістичної Праці Токомбаєва Аали*, Київ: Товариство «Знання» УРСР, 1976.

⁶⁹ Г. Хлипенко, *Чувство семьи единой: исследования, статьи, обзоры по киргизско-украинским литературным связям*, Фрунзе: Киргизстан, 1980.

*Айтматов в украинской критике и литературоведении, Вторая ро-
дина: Киргизия в творческой биографии Борислава Степанюка, Доро-
гой гната и страданий: Повесть О. Лосевитного «Алай» та інші поглібші*

Книга Хлипенка, попри певні офіційно-ідеологічні моменти свого часу, не втратила актуальності й досі, залишаючись солідним фундаментом для подальших імовірних розлогих досліджень українсько-киргизьких літературних взаємин. А подібні дослідження давно вже на часі, як і видання нових текстів киргизької літератури українською мовою. Так, 2018 рік – ювілейний для Айтматова: дев'яносто років із дня народження і десять років із часу смерті класика киргизької літератури. Тому цілком доречним було видання українською мовою його творів, написаних після 1990 року (а отже, ще не ретранслюваних українською), саме в цьому році. Чимало зусиль потрібно докласти українським перекладачам чи поетам для переспіву хоч би частини найбільшого у світі за обсягом і величного за змістом киргизького героїчного епосу *Манас*. Є підстави стверджувати, що від 2003 року – року виходу антології *Струни комузза*, останньої переведеної книги з киргизької мови, – в літературі Киргизстану з'явилися нові цікаві письменники, явища, твори, які були би не зайвими для українського читача.